

ALECU RUSSO

SAU LITERATURA CA EXPRESIE A VIETII UNEI NAȚII

C U „statul înalt, părul castaniu închis, ochii castanii, nasul cam lungăreț“ și „fața smadă“, cum îl descrie **pasportul** din 1855, iulie 12, și tînăr în eternitate, căci moare — ca Eminescu — înainte de a împlini patruzeci de ani, Alecu Russo se prezintă în fața posterității la a 170-a aniversare a nașterii sale cu o identitate literară insuficient de precisă, deși relativ mult discutată. Risipitor cu manuscrisele sale, unele apărute postum prin grija prietenului Alecsandri, altele pierdute pentru totdeauna, el și-a publicat textele cel mai adesea anonim sau sub simple inițiale, de unde și tîrzia constituire a profilului său scriitoricesc (abia în secolul nostru, prin ediția lui P.V. Haneș), precum și faptul că discuția propriu-zisă a operei sale a fost mai întotdeauna covîrșită de aceea, exterioară, a chestiunilor legate de paternitate, secundare sau oțioase de vreme ce el însuși re-publică în 1855 versiunea definitivă a **Cîntării României**. Lăsînd la o parte această polemică și privindu-i opera în perspectiva unui secol și jumătate de literatură care i-a urmat, a principalelor ei linii de forță, centrul de greutate și interesul scrierilor sale pot fi degajate astăzi cu ceva mai multă claritate.

Alecu Russo s-a născut la 17 martie 1819, la Strășeni, aproape de legenda-
rul codru al Lăpușnei, într-o familie „veche“ cum spun biografii. Copilăria, petrecută la țară, într-un cadru încîntător, în mijlocul unei lumi patriarhale, în care simplitatea moravurilor nu alterase încă vechile obiceiuri, pare să-l fi marcat decisiv și să-i fi inspirat o iubire niciodată dezmințită pentru natura patriei, pentru sufletul drept și generos al omului din popor, pentru tradițiile sale pline de poezie și de bună cuviință. Resuscitate mai tîrziu în pagini colorate nostalgice, care anunță pe Creangă prin umorul îngăduitor față de nebuniile vîrstei, și pe Sadoveanu prin poezia locurilor însuflețite de o secretă mișcare interioară, aceste amintiri — apărute în 1855, în „România literară“ — circumscriu pentru prima dată în literatura noastră un peisaj încărcat de valori afective, în care fiecare detaliu evocă o lume întregă, împreună cu aura unui

timp apus o dată pentru totdeauna: „părul, cu locul bătut prinpregiur de vitele satului ce singure astăzi mai tîn divan; curtea boierească, opcină strămoșească ce nu se mai află, albînd pe troscotul verde al ogrăzii mari, mari și întinse; livada din dosul curței, bisERICA cu tînterimul pestriț de iarbă lungă, de sulcină aurită și de cruci negre; cumpăna fîntînei de la poartă, aninată de rechita crengoasă, toate trec pe dinaintea mea, vii și în mișcare... Iată pădurea unde alungam mierle, cireșul sălbatec unde mă băteam cu țărănușii, iară colo, colo în depărtare, în zarea luncei, pe deasupra pîrleazului, **țigancă cu desagii**, o stahie uscată, prietenă cu mama pădurii ce vine să iee băieții, umbre ce mă fac să tresar și acum, deși îmi rid încet și cu iubire...”

Plecat, ca atîția tineri de atunci, la studii în Apus, în Elveția, și apoi la Viena pentru a deprinde nobila artă a comerțului, după dorința tatălui, Alecu Russo urmează calea unei radicalizări a gândirii politice care ne este cunoscută doar indirect, din versurile franțuzești îndreptate împotriva despotismului și în amintirea lui Alibaud („Il mourut pour le peuple...“); ele i-au atras arestarea de către omnipotenta poliție habsburgică și în cele din urmă expulzarea, pedeapsă indulgentă avînd în vedere vîrsta de abia șaptesprezece ani a inculpatului, așa cum participarea sa la marea adunare a românilor de la Blaj, din mai 1848, și contactul cu mișcarea revoluționară din Transilvania i-au atras închiderea sub amenințarea unei grele pedepse în temnițele Clujului. Studiile sale în străinătate, relația cu revoluționarii din Iași, în urma căreia e nevoit să ia drumul exilului în februarie 1848, sînt evenimente care lasă urme profunde în activitatea literară a lui Alecu Russo, autor dramatic care-și vede piesa confiscată (a rămas pierdută pînă astăzi) și pe el însuși exilat la mănăstirea Soveja pentru versurile satirice „Din Focșani în Dorohoi, / Țara-i plină de ciocol“. Fondul care explică orientarea sa politică, implicarea în activitățile revoluționare și credința sa sinceră în democrație și egalitate, pînă la a afirma că „ar fi dorit să nu se fi născut fecior de boieri“,

trebuie căutate însă mai departe, în cunoașterea și identificarea cu gândurile, năzuințele și însuși spiritul poporului, ale cărei rădăcini le arată amintirile citate în vîrsta celei mai fragede copilării, cînd a deprins dragostea pentru „dulcea limbă a mamei“, înțelegerea pentru „norodul român, apăsător dar neuitătoriu de trecut, acel norod care se vede numai cînd sosește primejdia și greul“ și cunoaște, de parte de „pragul casei“ părintești, dorul de țară, „dorul — al doilea suflet ce au dat Dumnezeu Românului...”

IMPREUNĂ cu Kogălniceanu, Alecsandri, Alexandrescu, scriitorii de la „Dacia literară“, în 1840, apoi în 1855, la „România literară“, cu aceștia și cu alții mai tineri, Alecu Russo pledează pentru o literatură nouă, sănătoasă, inspirată din realitățile naționale și eliberată de tirania modelelor, pentru o limbă firească, limba cîntecelor populare și a vechilor noastre texte, neatinsă de teoriile pedante ale filologilor de cabinet și apară rolul criticii în formarea unei opinii publice fără de care nu există progres. Ideile sale nu sînt în general, cum zicem astăzi, originale, ele sînt comune cu ale întregii generații și au fost adesea exprimate înaintea lui: Heliade scria încă în 1840 că „în veci am avut și avem toți românii aceeași limbă“, Bariț se ridică în 1841 împotriva tendințelor puriste ale acelor filologi care urmăreau eliminarea unor cuvinte din vocabular, arătînd că „geniul curăță limba împreună cu nația, iar gramaticii, redactorii și toți criticii arată mai mult numai în chipuri negative că ar trebui curățită“, în 1845 Bălcescu afirma neted valoarea folclorului ca document al trecutului („poeziile populare sînt un mare document istoric“) iar în 1849, începînd publicarea baladelor populare, Alecsandri lansează judecata, cu atît de lung răsune în posteritate, că „poezia românilor este o comoară nesfîrșită de frumuseți originale, carele dovedesc geniul poporului“, în ea putîndu-se găsi „icoane vii și poetice de obiceiurile... neamului românesc“. La fiecare dintre aceștia și la alții încă, afirmațiile respective izvorăsc de regulă dintr-o anumită preocupare, din practica unui gen și din

meditația inerentă asupra domeniului respectiv: Bălcescu era istoric, Alecsandri poet și Heliade, totuși, filolog. Alecu Russo, poet, prozator și dramaturg amator, care „niciodată n-au avut gînd a scrie pentru a-și face un nume sau a se da publicului drept autori“, este înainte de orice un ideolog, „capul cel mai teoretic“ al școlii critice ieșene, zice Ibrăileanu; perspectiva în care abordează el toate aceste chestiuni este principială și dacă pleacă de la elemente concrete, exemple de care are nevoie pentru a-și ilustra afirmațiile, discuția are în vedere mereu nu fragmentul, nu un domeniu mai mult sau mai puțin limitat, ci cultura românească în întregul ei. Scrierile sale critice vizează de la început constituirea unui corp de doctrină a cărei esență este conceptul de naționalitate.

Acest concept, gîndit într-o perspectivă generoasă care exclude xenofobia („Toate popoarele au asemănare între ele, căci au aceleași suferințe“, sau „Interesele leagă pre oameni, dar interesele trebuie să fie reciproce. Fundați programul libertății pe această bază simplă și nu va mai exista dușmănie între nații, nici ură între oameni“ zice el în **Cugetările** scrise în 1848), pregătește de fapt pe cel de „specific național“ de mai tîrziu; este încercarea de definire a identității istorice, singura bază pe care se poate clădi o cultură originală, adică proprie, organică și specifică. De aceea, conceptul imbină (ca în dialectica ulterioară a lui Heliade Rădulescu), atît „conservația“, păstrarea limbii, a tradițiilor, în general întregul tezaur pozitiv al trecutului, cît și „progresul“, adică abandonarea formelor învechite. Desigur, scrie Russo în 1851, „plugul, adică civilizația, stîrpește zi de zi rădăcinile și prefăce codrul în curătură, curătura în lan frumos, iar lanul în cîmpii roditoare“, dar prefacerile nu trebuie să altereze esența. Nici o generație n-a văzut schimbări mai radicale ca a lor căci „părinții noștri au deschis ochii în leagănul strămoșesc; oamenii de la 1835, cari inaugurează generația de față, au răsărit în larma ideilor nouă“ și între 1833 și 1851, țara a cunoscut mai multe transformări decît în cei cinci sute de ani dinainte. Acest fapt nu trebuie să ducă la dispariția trecutului pentru că „fără trecut o societate este șchioapă. Națiile care au pierdut afiliația naravurilor părintești îs nații nestatornice sau, precum zice vorba cea proastă, nici ture, nici turlac“.

Ca Heliade și ca Eminescu mai tirziu, Alecu Russo vede în această uitare a rădăcinilor una din cauzele prăpastiei căscate între boieri și popor în epoca modernă, căci „în vremea trecută, boierul vorbea, trăia cu țăranul precum ar fi vorbit cu un alt al său necăftănit; se înțelegea amîndoi în limbă și idei“. Această legătură s-a întrerupt și clasele de sus (care nu mai sînt boieri, zice el, pentru că s-au îndepărtat de trunchiul poporului și de vechile tradiții) s-au rupt de cele de jos: „o prăpastie adîncă desparte astăzi omul nou, poreclit boier, de popor“. Boierimea nouă a devenit adică o clasă antinațională, fapt care se reflectă atît în atitudinea ei politică, cît și în literatura ei, cum va spune în **Amintiri**: „Pe cînd sibirii noștri cînta după modul lui Anacreon, poporul cînta voiniciile trecute, voiniciile drumurilor mari și a codrilor...“ Simbol al acestei reînvieri naționale, al intrării pe scena politică a reprezentanților poporului de fapt, este Tudor Vladimirescu în Țara Românească și Tăutu în Moldova: „Ionică Tăutu e România reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și giucînd tot același rol prin condei și stăruinți în politică, care îl giuca Vladimirescu cu pușca plăieșească“.

IN acest sens larg și dialectic, „naționalitatea“ este concep-tul de bază al gîndirii lui Alecu Russo, criteriul adevărului în spațiul oricărei activități umane, iar limba, limba poporului și a cîntecelor sale este principalul factor al definirii sale, alături de cel al comunității neîntrerupte de interese, de tradiții, de aspirații. „Tradiția orală a neamului nostru, cuprînsă în cîntecul vechi zise astăzi balade, ne dă tot românismul“ zice el în 1855, iar „astă tradiție orală, neținută în seamă de școale, astă tradiție pe care este zidită naționalitatea română împrăștiată într-o minunată asemănare și unire pe toate laturile românești, e limba“. Nu poate exista înțelegere a spiritului național, fără o pătrundere intimă a spiritului limbii și acesta nu poate fi pătruns, la rîndul lui, fără o cunoaștere adîncă a tradițiilor, a obiceiurilor și a cîntecelor poporului. Limba cîntecelor populare este „limba inimei neamului“ și toate încercările filologice și literare care neglijau acest adevăr erau sortite pieirii; scriitorii care urmau orbeste modele străine „nu au auzit răsunînd cimpoiul prin văi, nu au ascultat nici jalea, nici bucuria cînticilor, nu au apipăit inima lăutei... Cum putea ei să înțeleagă româneasca, adică o limbă plămădită două mii de ani în lacrimi și sînge, în căutarea steliilor și a naturii?“ Cei care vor să ajute la propășirea limbii și literaturii noastre ar trebui să se îndrepte spre

izvorul adevărat: „tradiție și obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă și formele, și stilul; și dacă aș fi poet, aș culege mitologia română, care-i frumoasă ca și aceea latină sau greacă; de aș fi istoric, aș străbate prin toate bordeiele să descoper o amintire sau o rugină de armă; de aș fi gramatic, aș călători pe toate mările românești și aș culege limba...“. Și cînd vorbește de asemănarea mitologiei române cu cea a Antichității, Russo plasează folclorul nostru nu numai la același nivel de frumusețe cu literatura vechilor clasici, ci și în directă lor continuitate. Alături de Virgil și de Ovidiu — spune el în articolul postum despre **Poezia poporană** — care descriu „însăși viața cîmpească a românilor de astăzi“ (formulare poetică a vechimii și continuității) mai există „un al treilea poet, păstoriul cîmpilor și al munților noștri, care au produs cea mai frumoasă epopee păstorească din lume: **Miorița**. Însuși Virgil și Ovid s-ar fi mîndrit cu drept cuvînt dacă ar fi compus această minune poetică“.

Alecu Russo a fost considerat, pe drept cuvînt, ca cel mai important și cel mai consecvent apărător în epocă al cauzei folclorului. Romantice în esență, unele din afirmațiile sale, referitoare la valoarea istorică a tradițiilor („Datinile, poveștile, muzica și poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricînd reconstitui trecutul întunecat“), la caracterul colectiv al creației folclorice („Cari sînt însă autorii acelor balade? Poporul însuși, poporul întreg!“), la caracterul reprezentativ pentru vîrsta arhaică („poezia populară este înția fază a civilizației unui neam“), au fost ulterior discreditate, în parte, printr-o literală și abuzivă aplicare a lor la împrejurări concrete nepotrivite. Principal însă ele sînt perfect îndreptățite și apăsarea liniilor, care a dus la exagerările din folcloristica amatorilor de la sfîrșitul secolului trecut, are cauze directe în situația politică contemporană. Elogiul folclorului ascunde de regulă, alături de pledoaria în sine pentru valorificarea literaturii populare, două teme comune generației: ideea socială și ideea națională. Aceste idei, revoluționare în epocă și suspecte în ochii cenzurii, dau consistență întregii sale pledoarii și o

integrează în ansamblul unei gândiri coerente, justificând faptul că de la el pleacă noua orientare a literaturii epocii. Prin Alecu Russo cunoaște Alecsandri prima variantă a **Mioriței** și el dă girul prestigiului său deja constituit unei acțiuni pe care Russo o începe, nu numai prin afirmații teoretice, ci și prin culegerea directă a unor balade și legende etiologice într-un scop pe care scriitorul îl formulează cu claritate foarte devreme: cunoașterea întregului univers spiritual al poporului, a tuturor creațiilor sale în sfera artei și culturii, pentru că numai pe această bază se poate vorbi și de îmbogățirea, dezvoltarea, rafinarea limbii, și de creația unei adevărate literaturi naționale. De aceea sistemele artificiale ale pedanților nu vor rodi, căci „argumentele latinești nu dovedesc nimica în contra **rezonului** românesc”, ci numai observarea atentă a limbii vorbite, a vechilor texte și a folclorului: „limba acolo își are temelia, unde au trăit mai slobod neamul, unde limba au prins rădăcini în legi, în instituții, în istorie, în monumente scrise, în mișcarea zilnică, în suflarea obștească, în obiceiurile sale”; la rîndul ei, literatura nu va putea propăși prin „hinezării” prin imitația unor modele străine, căci, „fără a depărta cu totul înrîurirea apusului în întâmplările lumii noastre, începutul lor este în noi”. Calea spre adevărata literatură nu trece prin imitații, ci prin realitățile naționale: „Ce-mi pasă mie... de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, de comedile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate! Zugrăviți-mi, mai curînd, o icoană din țară, povestiți-mi o scenă de la noi, pipărată ori plină de poezie... O să găsiți în nevinovatele credinți populare oricîtă fantezie voiți...” (**La pierre du tilleul**). E firesc de aceea că scriitorii „cetiți, jubiți, sînt aceia carii au rămas mai aproape de noima națională”, căci „ce este literatura de nu chiar expresia vieții unei nații?”.

SCRIERE luminoasă și inspirată, exaltînd amintirea vremurilor de glorie pentru a îmbărbăta inimile urmașilor striviți sub biciul asupririi, **Cîntarea României**, acest „minunat poem în proză” cum îl numește Alecsandri, este opera cea mai cunoscută a lui Alecu Russo și aceea care îi justifică astăzi locul în manualele școlare. „**Cîntarea României**, spune Blaga, e un produs caracteristic al epocii”. Ea exprimă starea de spirit a generației care a pregătit și înlăptuit revoluția de la 1848, avîntul și încrederea în forța poporului, a cărui trezire din lunga sa letargie o stimulează și o anunță. Cele 65 de versete ale poemului alternează pateticele invocații ale trecutului, ale virtuților și libertăților de odinioară, cu îndemnul revoluționare la acțiune, într-un stil retoric avîntat, caracteristic epocilor de așteptare a marilor evenimente și comparabil cu cel al lui Alecsandri din **Deșteptarea României** sau al lui Andrei Mureșanu din **Un răsunet**. Gînditor emancipat asupra istoriei și unul dintre cei mai radicali critici ai privilegiilor boierești, ai situației intolerabile în care este ținut poporul, Alecu Russo vede cauza principală a decăderii țării în însăși decăderea drepturilor sociale, în răpirea libertăților norodului, reazemul cel mai de preț și cel mai sigur al vechii independențe, căci „poporul e stîlpul țarei... fiecare particică de pămînt e vîpsită cu sîngele lui”. Dar lui i s-a spus: „Muncește, române, de dimineată pînă seară... și rodul muncii tale nu va fi al tău...” Or, pentru a ieși din starea de robie și a readuce vremurile de pace și glorie de odinioară, poporul trebuie să

i se restituie libertatea, nedreptățile trebuie înlăturate căci, așa cum zice autorul cu o expresie preeminesciană, „slobozenia e îndoită: cea dinlăuntru și cea dinafară... acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sînt scutiți de supt ascultarea ei, slobozenia a pierit... atuncea lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpîni și robi, flămînzii și îmbuibații...”.

Anunțînd, sporadic, trăsături care se vor dezvolta în scrierile sale de după revoluție, cum este nostalgia vîrstei copilăriei („Patria e aducerea aminte de zilele copilăriei... coliba părintească cu copaciul cel mare din pragul ușii, dragostea mamei...”) sau utilizarea simbolică a textelor folclorice („trist e

cînticul în sărbătorile satului : Birul îi greu, podvoada e grea!" sau „Aurică copiliță, cîntă frunză verde, cîntă floarea cîmpului...“), **Cîntarea României** este un text reprezentativ pentru prima vîrstă a creației lui Alecu Russo.

Apărut în 1850, în „România viitoare“, și în formă definitivă în 1855, în „România literară“, poemul ilustrează nivelul cel mai înalt al liricii pașoptiste și gîndirea revoluționară, generoasă dar naivă, a acelei epoci ; el nu deschide, ci închide o epocă și aceasta este explicația faptului că scrierile ulterioare nu mai reflectă avîntul încrezător al versetelor sale mesianice, ci un stadiu ulterior, marcat de criticism și istorismul echilibrat al maturității. **Cîntarea României**, prin stilul patetic și prin apelul romantic la forța mobilizatoare a istoriei, a marilor eroi din trecut, face parte dintr-o literatură patriotică de un retorism caracteristic pe care o ilustrează și alte texte dinaintea revoluției, precum „testamentul“ lui Ștefan cel Mare (scriere apocrifă, publicată în 1840 în **Arhiva românească** a lui Kogălniceanu) sau scrierile lui Ionică Tăutu. E într-adevăr de mirare că s-a putut discuta îndelung despre modelele stilistice străine ale acestui poem, **Cartea poporului și a pelerinilor polonezi** de Mickiewicz și **Cartea poporului** de Lamennais, modele reale de altfel, care au generat numeroase imitații în toate literaturile Europei, dar nu s-a remarcat că un model nu numai stilistic, ci și ideologic, de cel puțin aceeași valoare, poate fi găsit în **Strigarea norodului și în Imnul de bucurie...** ale lui Ionică Tăutu, personalitate revoluționară și scriitor binecunoscut lui Alecu Russo, care-l așează — cum am văzut mai sus — pe același piedestal de prețuire și iubire cu Tudor Vladimirescu. Critic al boierimii ca și Russo, apostol al emancipării țării și al libertății norodului ca și el, Ionică Tăutu este și el un gînditor patetic asupra trecutului, un tribun care-și îndeamnă poporul în fraze aprinse la luptă și la revoltă : „nu s-au văzut nicăiere atîte dări fără pricină, atîte răli întrebunțări în ivală, cum-părări de slujbile patriii, vinzări de cinuri, răli potriviri în rînduiei... Vedeti pre toati aceste în pămîntul Moldavii, aduse numai de boierii săi...“

și mai departe : „Fugiți, nevrednicilor, fugiți ! Ascundeți-vă în întuneric și acolo puneți în aceeași cumpănă evghenia, singurateca voastră îndeletnicire, păcatul și rușinea, singuraticul vostru rod a vinovatelor fapte ! Fugiți ! Dar osinda vă gonește... Aceste sînt, boierilor, pasuri cu cari prin răutăți ați răsplătit acestui pămînt pentru că v-au născut, v-au crescut în sînul său, v-au hrănit din sudorile lui și din ticăloșiile lui, v-au alcătuit starea și răsfațul“, sau adresarea noroadelor : „Voi, muncitori ai pămîntului, sprijinitori ai opștei, cutezați ! Ogoarale voastre nu vor mai fi udate cu lacrimi...“

Scriere de tinerețe, retorică și livrescă prin modelele ei, **Cîntarea României** nu este doar reflexul unui moment de convergență europeană în literatura noastră, ci și rodul unei lungi dar puțin cunoscute azi tradiții, pe care Russo însă o știa foarte bine. Cel care-și va rezema mai tîrziu pleoaria împotriva pedanților pe citate din Rabelais, care-i folosește pe Ronsard, Malherbe și Pascal, pe Dante sau Schiller ca exemple și parafrazează pasaje din Boileau, care mărturisea a-l ști pe Dumas pe dinafară și cunoaște literatura contemporană străină de la Balzac la Fenimore Cooper, era înainte de orice un adînc cunoscător al trecutului culturii noastre. El folosește zilele exilului la Soveja pentru a descifra într-un vechi **Chiriacodromion** niște „versuri politicești“ în care e poezia lui Seneca și citează, într-o discuție culturală, documente publicate în **Uriarii** lui Codrescu, ia argumente din Maior, Șincai și Micu pentru discuțiile lingvistice și invocă pe Costinești, Ureche și alți cronicari, citiți în ediția lui Kogălniceanu, versurile lui Dosoftei ș.a.m.d. Stimulată desigur de curentul european, **Cîntarea României** este în primul rînd receptaculul unor tradiții autohtone și prin această trăsătură, comună poemului său ca și articolelor de mai tîrziu ce anunță eseismul elegant și cultivat al lui Odobescu, Alecu Russo își justifică prezența în paginile oricît de parcimonioase ale unei antologii a literaturii noastre. Într-o epocă de început, de precipitată construcție, cînd totul era de făcut și literatura nouă își căuta încă sprijinul în modele, cînd Negruzzi, Alecsandri, Alexandrescu și chiar Kogălniceanu (autorul frazei : „traducțiunile nu fac o literatură“) traduc, imită și adaptează uneri, în dorința de a umple golurile cu un ceas mai devreme, Alecu Russo este singurul nostru scriitor a cărui operă este în întregime originală. Nici **Cîntarea României**, deși îndatorată stilistic unor modele (străine și autohtone), nici piesele (deși pierdute, conținutul lor ne este destul de bine cunoscut), și cu atît mai puțin celelalte scrieri ale sale nu sînt imitații ; ele au acel „caracter original“ pe care Russo însuși îl cerea literaturii pentru ca cititorul să-și poată face „o idee esactă de geniul român“.